

Taalontwikkelingsstoornis (TOS):

Een onzichtbare handicap

De problematiek TOS (taalontwikkelingsstoornis) komt net zo vaak voor in de klas als ADHD en dyslexie. Uit onderzoeken blijkt dat ADHD onder ongeveer 5 procent van de leerlingen voorkomt (Tomblin e.a.,1997) en dyslexie en TOS bij 5 tot 7 procent (Bisshop, 2010). Dit betekent dat één op de twintig leerlingen in de klas TOS heeft. Helaas wordt deze stoornis nog vaak te laat gediagnostiseerd. Terwijl het van groot belang is zo vroeg mogelijk hulp en begeleiding bij deze kinderen in te zetten. Op die manier kan voorkomen worden dat er grote achterstanden ontstaan en het biedt handvatten voor gerichte begeleiding waardoor er meer kansen zijn op een groter schoolsucces en op succes bij deelname aan de maatschappij.

Tekst: Bernadette Sanders

TOS is de afkorting van taalontwikkelingsstoornis. Dit is een hardnekkige en onzichtbare handicap die veel gevolgen kan hebben voor de algehele ontwikkeling van een leerling. Het is van invloed op het gedrag, het leren, en op het sociaal en emotioneel welbevinden van een leerling en dus ook op zijn schoolsucces. Het is daarom van belang om deze kinderen bijtijds te signaleren en hen die hulp te bieden die zij nodig hebben. Op die manier kunnen zij zoveel mogelijk profiteren van ons talige onderwijs. De spraaktaalontwikkeling bij jonge kinderen ontwikkelt zich het sterkst tot het zevende jaar. Dus als er nog geen diagnose is gesteld voordat het kind naar de basisschool gaat en er bestaat twijfel: meteen doorverwijzen voor goede diagnostiek met betrekking tot de taalontwikkeling. Want als deze kinderen niet gesignaleerd worden of te laat, dan lopen ze het risico op een schoolachterstand in alle vakken die vaak niet in te lopen is. In alle vakgebieden speelt taal immers een belangrijke rol. Want zelfs bij de gymnastieklessen en zwemlessen is het noodzakelijk dat leerlingen de instructie kunnen volgen.

Ondanks de diagnose, hebben leerlingen met een TOS die na groep 8 de overstap maken naar het voortgezet onderwijs, vaak nog een taalontwikkelingsachterstand van anderhalf tot twee jaar. Als de woordenschat, taalbegrip en/of de grammaticale vaardigheden zwak zijn, hebben zij een flinke dobber aan de schoolboeken met de schooltaal in het voortgezet onderwijs. Vaak komen deze leerlingen op een lager onderwijsniveau terecht dan zij qua (non-verbaal) intelligentieniveau aankunnen door de problematiek die een TOS met zich meebrengt. Ook is de kans aanwezig dat zij de middelbare school niet afronden met een diploma. Want een TOS geeft ook grote belemmeringen bij het maken van toetsen en examens, maar ook bij het volgen van stages en het latere deelnemen aan de maatschappij. Kortom, hoe eerder er gerichte hulp gegeven kan worden aan deze leerlingen, hoe beter dat is voor hun algehele schoolcarrière en het slagen in de maatschappij.

SIGNALEREN

De problematiek die het hebben van een TOS met zich meebrengt is breed en kan per kind verschillen. Ieder kind is uniek en heeft zijn eigen tempo qua ontwikkeling. Wat deze kinderen over het algemeen gemeen hebben is: 'de problematiek met betrekking tot de communicatieve redzaamheid'. TOS heeft alles te maken met het communicatief redzaam zijn. Internationaal is er sprake van twee subgroepen: kinderen met een bepaald productieprobleem (het spreken van taal) en wel een goed taalbegrip en kinderen die op allebei de gebieden problemen ervaren. Soms lijkt het taalbegrip goed, maar als ze dan ouder worden blijkt het toch zwak. Dit komt mogelijk door de teksten en testen die moeilijker worden en meer complexe en abstracte taal bevatten.

Wat zijn de signalen bij kleuters waarbij gehandeld dient te worden:

- het kind spreekt niet of hooguit in twee of drie-woordzinnen
- het spreekt onverstaanbaar voor zijn directe (bekende) omgeving
- het begrijpt samengestelde opdrachten niet
- het stelt geen vragen.

Wat observeer je nog meer op de basisschool:

- *de spraakproductie* zoals verstaanbaarheid, mondmotoriek, articulatie
- *de spraakperceptie* zoals de informatieverwerking, de auditieve vaardigheden
- *de grammaticale kennis* zoals vervoegingen, verbuigingen en de zinsbouw
- *de lexicaal-semanticke kennis* zoals woordvindingsproblemen, tekstbegrip, woordenschat en het taal-denken. Kan het kind bijvoorbeeld een logisch verhaal vertellen bij plaatjes met oorzaak en gevolg?
- *de communicatieve redzaamheid*. Is het kind verbaal weerbaar, begrijpt het geboden informatie en wordt het kind zelf ook begrepen, kan het kind (leeftijd)adequaat reageren op informatie en instructie? Kan het kind deelnemen aan (kring)gesprekken, durft en kan het kind taal goed gebruiken bij opdrachten, gesprekken en conflicten? Geeft het kind alleen korte antwoorden of alleen ja- en nee-antwoorden? Gebruikt het kind goede zinnen in de communicatie?
- *sociaal-emotioneel functioneren*. Vindt het kind het moeilijk om op anderen af te stappen, is er sprake van onzeker handelen in de communicatie en een negatief zelfbeeld? Kan het kind voor zichzelf opkomen en durft het zich te uiten? Zoekt het kind voldoende sociale contacten? Is er vaak sprake van conflicten veelal door misverstanden of uit onvermogen? Vertoont het kind teruggetrokken gedrag en kan het zich moeilijk aan regels en afspraken houden?

'TOS heeft alles te maken met het communicatief redzaam zijn'

Maar ook:

- het kind heeft moeite met het begrijpen van wat er verteld wordt in de kring of tijdens de instructie
- het kind kan bij vragen dichtklappen of zeggen: "Weet ik niet". Ad hoc antwoorden is moeilijk omdat het kind tijd nodig heeft om de taal te vinden. Er is vaak sprake van woordvindingsproblemen, ze geven vaak antwoorden als "ehhh", "je weet wel", "dinges"

DIAGNOSE

Bij een taalontwikkelingsachterstand spreken wij niet van een taalontwikkelingsstoornis. Een taalontwikkelingsachterstand kan veroorzaakt worden door onvoldoende gehoor (veel oorontstekingen), een periode van ziekte, een taalachterstand verklaard vanuit de cognitie of bij onvoldoende taalaanbod in de directe omgeving. Een taalontwikkelingsachterstand zal bij intensieve therapie altijd vooruitgang laten zien. Bij een taalstoornis werkt dat echter niet. Die gaat nooit over, kan wel verbeteren, maar zal nooit verdwijnen. Een TOS houdt je dus je hele leven. Een diagnose wordt gesteld in een audiologisch centrum waar de problematiek breed wordt onderzocht. Dus naast het uitgebreide taalontwikkelingsonderzoek, wordt er ook naar het gehoor en de cognitie gekeken. Bij twijfel over de taalontwikkeling is het raadzaam dat kinderen worden aangemeld voor een uitgebreide screening en brede diagnostiek. Een logopedist kan een eerste uitgebreide taalscreening uitvoeren. Er wordt in de praktijk soms gedacht dat je een kind pas na zes maanden logopedische

‘Een TOS houdt je je hele leven’

- de emotieregulatie is zwak en het kind kan driftig worden als het niet begrepen wordt
- er is sprake van problemen met het plannen en het organiseren van het werk, mede door het ontbreken van de aansturing door de innerlijke taal
- het kind kan aangeven last te hebben van een vol hoofd, waardoor nadenken en concentreren niet meer lukt. Het kind is erg moe aan het eind van de dag
- doordat het kind de instructie niet heeft kunnen volgen, is er sprake van onvoldoende taakinitiatie en kan het kind veel uitstelgedrag vertonen
- het kind spreekt nog altijd in korte onvolledige zinnen en heeft dus ook moeite met het produceren van zinnen op papier
- het kind kan niet aansluiten bij je vragen en kan andere antwoorden op je vragen geven dan verwacht
- oogcontact betekent vaak een opening tot communicatie, veel kinderen met een taalontwikkelingsstoornis zullen oogcontact om die reden vermijden
- taken worden onvoldoende uitgevoerd omdat het kind mondelinge opdrachten niet goed kan vasthouden. Er is vaak sprake van problemen met het verbale werkgeheugen
- begrijpend luisteren en begrijpend lezen zijn voorspelers voor schoolsucces. Kinderen met een taalontwikkelingsstoornis ondervinden veel problemen op dit gebied.

behandeling kan doorverwijzen voor verder onderzoek. Het is niet zo dat TOS zo hardnekkig moet zijn dat je nooit vooruit kan gaan. Zoals Ellen Gerrits tijdens het TOScongres 2017 aangaf: “Dit staat niet in de definitie van TOS. Het is raar om een kind van 4 jaar eerst een half jaar logopedie aan te bieden. Bij de leeftijd van 4 jaar is er nauwelijks sprake van spontaan herstel, dus is wachten tot je een half jaar hebt behandeld, niet nodig.”

WAT TE DOEN?

Met de Wet op passend onderwijs hebben leerkrachten extra veel werk erbij gekregen met zorgleerlingen waaronder leerlingen met TOS. Bijkomend voordeel is dat de praktische hulp voor deze leerlingen ook aanslaat bij kinderen met andere leer- en gedragsstoornissen zoals autisme, ADHD, dyslexie etc. Er zijn in het algemeen veel overeenkomsten qua hulpvragen van de leerlingen. Leerlingen met een TOS missen net zoals de andere kinderen met leer- en gedragsstoornissen, veelal succeservaringen. Frustratie en onmacht zijn vaak de oorzaak van het gedrag dat gesignaleerd wordt, zowel internaliserend als externaliserend. Het gedrag van het kind wordt vaak benoemd als de handelingsverlegenheid van de leerkracht, maar het gedrag dat als storend wordt ervaren, is in feite de hulpvraag van het kind.

Het is daarom aan te raden remedial teaching in te zetten als pre-teaching. Het kind heeft immers moeite met het volgen

van de klassikale instructie en begrijpt ook veel schooltaal niet. Wanneer de instructie van rekenen of van taal in een kleinere groep vooraf wordt aangeboden, zal het kind in de klas succeservaringen kunnen opdoen. Het kind zal dan op den duur zelf een taak kunnen starten en deze met wat extra aanwijzingen kunnen uitvoeren.

De remedial teacher kan in de klas ook observaties doen die de hulpvraag van de leerling kunnen verhelderen en zij kan op veel gebieden ondersteunen.

Wat kan de rt'er bieden met betrekking tot de ondersteuning:

- ga met het kind het gesprek aan. Wat heeft dit kind nodig om succes te ervaren. Teken het gesprek, maak het visueel voor het kind. Gebruik hiervoor schalingsvragen of een mindmap
- laat een kind zijn frustratie en onmacht verwoorden aan de hand van emotiekaarten. Wat ervaart hij tijdens de rekenles en wanneer precies? Waar gaat het niet goed?
- werk aan het zelfbeeld met bijvoorbeeld het kwaliteitspel, aangezien deze kinderen juist in deze fase ervaren wat ze allemaal niet kunnen of erg moeilijk vinden
- check of het kind tijdens de klassikale instructie vlug is afgeleid. Vermijd zoveel mogelijk te veel talige instructie en bied de instructie, rustig sprekend met visuele ondersteuning aan
- controleer bij het kind of de instructie is begrepen met wie-, wat-, waar-, wanneer- en hoe-vragen. Herhaal deze zo nodig aan een instructietafel of bied het kind een gevisualiseerd stappenplan met betrekking tot de taak
- geef steunkaarten voor rekenen, taal en spelling. Zij onderkennen problemen met de automatisering
- bied ondersteuning bij het vertellen van een verhaal, een opstel of een werkstuk. Ook hier met 'wie', 'wat', 'waar', 'wanneer' en 'hoe'-vragen. Bied ze structuur
- veel TOS-leerlingen ondervinden problemen met het leren lezen. Klankondersteunende gebaren kunnen hierbij helpen. Bijvoorbeeld de methode *Spreekbeeld*
- jonge kinderen hebben baat bij rijmoefeningen, oefeningen met auditieve analyse, synthese en klankonderscheid, en

- oefeningen met betrekking tot het auditief geheugen
- spellingwerkbladen zullen weinig meerwaarde bieden zonder het visualiseren van spellingregels en het hanteren van bijbehorende auditieve oefeningen.
- met behulp van *Met woorden in de weer* van Verhallen kan er geoefend worden aan het vergroten van de woordenschat
- geef een kind in de klas extra tijd voor het geven van antwoorden of stel een vraag en zeg dat je zo bij het kind terugkomt en vervolgens stel je eerst een andere vraag aan een andere leerling
- als een leerling in de kring stil en teruggetrokken is, kun je de leerling betrekken bij het kringgesprek door de leerlingen vooraf bij binnenkomst een tekening te laten maken over het onderwerp. Ieder kind kan dan iets vertellen over zijn of haar tekening. Het kind met spraak-taalproblemen zal ook iets over zijn of haar tekening kunnen vertellen. De tekening biedt houvast in het vertellen
- lees veel voor, denk hierbij aan interactief voorlezen. Voorstellen, benoemen, prikkelen tot taal, uitdagen en terugvragen
- verwoord zoveel mogelijk je handelingen en je denken. Bied taal aan! Doe voor! Juist bij begrijpend lezen. Gebruik hiervoor het 'modeling'. Hardop strategisch denken
- stel kinderen aan de hand van de 'Denk stimulerende gespreksmethodiek' vragen. "Hoe komt het dat.., hoe denk je dat... wat zou er gebeuren als... etc."

BOEK WINNEN?

Meer tips en handvatten vind je in het boek *Taalontwikkelingsstoornissen (TOS) in de klas, praktische handlingsadviezen en tips* van Bernadette Sanders (www.lanoo-campus.nl). Interesse? We mogen er twee weggeven. Mail je naam en adres door naar tijdschrift@gmail.com en wie weet win jij er een! De uitgave verschijnt in november 2017. Dus als je wint, komt die rond die tijd naar je toe.

Bernadette Sanders is orthopedagoog en eigenaar van *Smartonderwijs*. Bernadette werkt als ambulante dienstverlener voor de *Auris* waar zij leerlingen en docenten begeleidt in het voortgezet onderwijs. Tevens verzorgt zij voor het cursuscentrum van *Auris* workshops over TOS.

LITERATUUR

- Gerrits, E. Beers, M. Bruinsma, G. Singer, I. (2017) *Handboek taalontwikkelingsstoornissen*. Bussum: Coutinho.
- Burger, E. Wetering, M. van de, Weerdenburgh, M. van. (2013). *Kinderen met specifieke taalstoornissen, behandelen en begeleiden in zorg en onderwijs*.
- Bishop, D.V.M. (2010). Which neurodevelopmental disorder get researched and why. *PLOS One*, 5 (11).
- Tomblin, J.B., Records, N.L., Buckwalter, P., Zhang, Smith, E. & O'Brien, M. (1997). *Prevalence of Specific Language Impairment in kindergarten children*. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 40(6), 1245-1260.